

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

เอมอัชฌา วัฒนบุรณนที

ภาควิชาหลักสูตร การสอนและเทคโนโลยีการศึกษา, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้และความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ผู้ให้ข้อมูลมี 4 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งนิสิตที่เรียนมรดกศึกษา ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2552 กลุ่มที่สองนิสิตที่เรียนมรดกศึกษา ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยปีการศึกษา 2553 กลุ่มที่สามนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้เรียนมรดกศึกษา และกลุ่มที่สี่นักศึกษาที่ไม่ได้เรียนมรดกศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่นของรัฐ กลุ่มละ 30 คน รวม 120 คน เครื่องมือวิจัยได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ แบบประเมินความรู้เนื้อหา แบบประเมินความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แบบประเมินการจัดกิจกรรม และแบบประเมินความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในด้านความดี ความจริงและความรู้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ANOVA ANCOVA MANOVA และ MANCOVA

ผลการวิจัย

1. ได้รูปแบบการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก” (Love Model) ซึ่งประกอบด้วย ชั้นเรียนรู้ (Learning) ชั้นเปิดใจ (Openness) ชั้นเห็นคุณค่า (Value) และชั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence)
2. นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และ 2553 มีคะแนนเฉลี่ยความรู้เนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียน แตกต่างกับกลุ่มที่ไม่ได้เรียนที่เป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และ 2553 มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน รวมทั้งนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้เรียนและนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐก็มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน
3. นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงกว่านิสิตที่เรียนปีการศึกษา 2552 โดยระบุว่าเรียนรู้ความดีในด้านความรัก ความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแผ่เมตตา เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องยอมรับ และได้รับความรู้เรื่องความตายในมุมมองต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอาวมณเฑาะว์เกี่ยวกับความตาย การฝึกสอนมรดกศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิตที่มีคุณค่า มีความหมายโดยไม่ประมาท
4. ความพึงพอใจในการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษา พบว่า นิสิตที่เรียนมรดกศึกษาปีการศึกษา 2552 และ 2553 ได้รับความรู้และประสบการณ์มากขึ้น มองตนเองด้านความรู้สึก ความนึกคิดและแสดงออกผ่านกิจกรรม

คำสำคัญ : มรดกศึกษา / รูปแบบความรัก / จิตตปัญญาศึกษา

A Development of Learning Management Model on Death Education for Humanized Enhancement Based Upon Contemplative Education

Aimutcha Wattanaburanon

Department of Curriculum, Instruction, and Educational Technology, Faculty of Education Chulalongkorn University

Abstract

This study was designed to develop the learning management model and determine the satisfactions of learning management on death education for humanized enhancement based upon contemplative education. All 120 informants were divided into 4 groups, each group comprised of 30 students. The first group was the students who enrolled in the Death Education course at the Faculty of Education, Chulalongkorn University in the academic year of 2009, the second group was the students who enrolled in the Death Education course at the Faculty of Education, Chulalongkorn University in the academic year of 2010, the third group was the students from Chulalongkorn University who didn't enroll in the Death Education course, and the last group was the students from other universities who didn't enroll in the Death Education course at the Faculty of Education, Chulalongkorn University. The research instruments were death education management plans and 4 assessments of knowledge on content, knowledge on death education for humanized enhancement, learning activities and humanized enhancement in the areas of goodness, truth, and knowledge. Data analysis was done by using means, standard deviation, ANOVA, ANCOVA, MANOVA, and MANCOVA.

The followings were the research results:

1. The learning model, entitled "LOVE MODEL" which represented to Learning, Openness, Value, and Excellence was created.
2. After the study, mean scores of knowledge on content and humanized enhancement among the students who studied Death Education in the academic years of 2009 and 2010, and the students who didn't study Death Education were found significantly different at the .05 level. However; mean scores of the students who studied Death Education in the academic years of 2009 and 2010 showed no significant differences, including the mean scores of Chulalongkorn University students and the students from other universities who didn't study Death Education also showed no significant differences.
3. Mean scores concerning humanized enhancement of students who studied Death Education in the academic year of 2010 showed higher significant differences than mean scores of students who studied Death Education in the academic year of 2009. The students explained that they learnt about goodness in the terms of love, extending loving kindness to all, understanding oneself and others, helping others; learning the truth that death was natural and inevitable; and also learning about death concepts in various views, religious rites, coping with death, related laws, death education teaching, and living with being valuable and meaningful.
4. Students who studied Death Education in the academic years of 2009 and 2010 showed their satisfactions concerning knowledge and experiences earned, including self-perception on feeling, imagery, and expressing through learning activities.

Key word: Death Education / Love Model / Contemplative Education

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกระบวนการที่จะพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพโดยมีเป้าหมายที่จะสร้างบุคคลให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ดังพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 หมวดที่ 4 ว่าด้วยแนวการจัดการศึกษา⁽¹⁾ ซึ่งระบุไว้ว่า “หลักการจัดการศึกษาต้องยึดว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ” โดยคำนึงถึงความสนใจ ความถนัด วิถีชีวิต ความเท่าเทียม ความเสมอภาค และการพัฒนาทักษะการคิดให้สามารถบูรณาการเชื่อมโยงวิถีชีวิตผ่านการปฏิบัติจริง วัดและประเมินผลตามสภาพจริง ซึ่งจากข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ปี พ.ศ. 2552 – 2561⁽²⁾ ยังเน้นระบบการเรียนรู้ที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ มีความสามารถคิดวิเคราะห์แก้ปัญหา และมีคุณธรรมนำความรู้อีกด้วย การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นควรเป็นการจัดการเรียนรู้ที่จะฝึกฝนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้หลากหลายเหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียน เช่น การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การเรียนรู้จากการสังเกต การสัมผัส การฝึกปฏิบัติ การค้นพบด้วยตนเอง ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัว มีความสามารถในการคิดความสามารถในการสื่อสารและความสามารถในการ

การแก้ไขปัญหา อันจะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

จากแนวคิดของจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ซึ่งศาสตราจารย์กิตติคุณสมน อมรวิวัฒน์⁽³⁾ ได้กล่าวไว้ว่า “จิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เน้นการพัฒนาด้านในเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสรรพสิ่ง ลบอคติ เกิดความรัก ความเมตตา อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆมาประยุกต์ใช้ในชีวิตอย่างสมดุล” ส่วนศาสตราจารย์ประเวศ วะสี⁽⁴⁾ กรรมการที่ปรึกษาของศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ก็ได้ให้แนวคิดเรื่องจิตตปัญญาศึกษาไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษาหมายถึงการศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตัวเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง หรืออีกนัยหนึ่งเกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์โดยเน้นการศึกษาจากการปฏิบัติ เช่น จากการทำงาน ศิลปะ โยคะ ความเป็นชุมชน การเป็นอาสาสมัคร เพื่อสังคม สุนทรียสนทนา การเรียนรู้จากธรรมชาติ และจิตตภาวนา เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาจิตตปัญญาศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁽⁵⁾ ได้กล่าวไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่เน้นและให้ความสำคัญกับ การพัฒนาความตระหนักรู้และการเรียนรู้มิติ/โลกด้าน

ใน (อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ทักษะ/ มุมมองต่อชีวิตและโลก) ของตนเอง ให้คุณค่าใน เรื่องการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ซึ่งหมายถึง การสังเกตอย่างมีสติต่อการเปลี่ยนแปลงภายใน ของตนเองที่เกิดขึ้นจากการเผชิญกับผู้อื่นและโลก ภายนอก ผ่านกระบวนการ/วิธีการและกิจกรรมที่ หลากหลาย มีเป้าหมายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ขึ้นพื้นฐานอย่างลึกซึ้ง ทางความคิดและจิตสำนึก ใหม่เกี่ยวกับตนเองและโลก ส่งผลต่อการประพฤติ ปฏิบัติและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปัญญา มีความรักความเมตตาต่อตนเองและสรรพสิ่งทั้งใน ฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับ ธรรมชาติ จิตตปัญญาศึกษาเน้นประสบการณ์ตรง ภายใน ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้โลก ภายในของตนเองที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก กระบวนการเรียนการสอนและการประเมินแบบ จิตตปัญญาศึกษาจะอยู่บนฐานของการเป็น กัลยาณมิตร หรือที่เรียกว่ากัลยาณมิตรเรียนรู้และ กัลยาณมิตรประเมิน (Amicable Learning and Evaluation) ระหว่างผู้เรียนและผู้สอน และระหว่าง ผู้เรียนด้วยกันเองเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาร่วมกัน จิตตปัญญาศึกษาให้ความสำคัญกับการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ภายใน (Tacit Knowledge) ของแต่ละคน ให้เป็นบรรยากาศ แบบเปิด เอื้อให้ผู้เรียนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยที่จะ เปิดเผยและรู้จักตนเอง (Self-Disclosure) และ ผู้อื่น อาจกล่าวได้ว่า การใช้จิตตปัญญาศึกษาจะ ช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตัวเองมากขึ้น มีสติใคร่ครวญ มี การพัฒนาจิตใจและปัญญา เพื่อช่วยสร้างบุคคล ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันได้แก่ การ

พัฒนาความดี ความจริง และความรู้ การเรียนการสอนมรรคศึกษา เป็นการจัดการเรียนการสอนโดย มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับความตาย ในมุมมองต่างๆ ได้แก่ มุมมองทางวิทยาศาสตร์ มุมมองทางการแพทย์ มุมมองทางศาสนา มุมมอง ทางกฎหมาย มุมมองทางเศรษฐกิจ มุมมองทาง สังคม และมุมมองทางการเมือง ศึกษาความจริง หรือธรรมชาติของชีวิตที่ต้องมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้ผู้เรียนได้ตระหนักรู้ถึงการใช้ชีวิตอย่างมีสติ มี คุณค่า มีความหมาย เป็นการเตรียมตัวเตรียมใจ ก่อนตายเพื่อให้รู้จักใช้ชีวิตโดยไม่ประมาท

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรรค ศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา จึงคาดว่าจะช่วยให้ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดการตระหนักรู้ ในตนเอง รู้จักความดี ความงาม ความเข้าใจ ธรรมชาติ เข้าใจความจริงของชีวิต มีสติ รอบคอบ รู้จักใคร่ครวญ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทั้งด้าน จิตใจและปัญญา อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของ “จิตตปัญญาศึกษา” นั่นเอง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรรค ศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตาม แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
2. เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการจัดการ เรียนรู้มรรคศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ของผู้เรียนในด้านความดี ความจริงและความรู้เพื่อ สร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนให้เกิดการตระหนักรู้ต่อตนเองและผู้อื่นในด้านความดี ความจริงและความรู้ เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเป็นนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชา 2723330 มรดกศึกษา ของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาคต้น ปีการศึกษา 2552 จำนวน 30 คน ปีการศึกษา 2553 จำนวน 30 คน นิสิตที่ไม่ได้เรียนวิชามรดกศึกษาจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 30 คน และนิสิตที่ไม่ได้เรียนวิชามรดกศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่นๆของรัฐ จำนวน 30 คน รวมทั้งสิ้น 120 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้มรดกศึกษา จำนวน 16 แผน ซึ่งใช้เวลาสอน 16 สัปดาห์ ซึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตาม แผนการเรียนรู้ เพื่อการสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อาศัยหลักพื้นฐาน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความดี (ความรัก ความเมตตา การรู้จักตนเองและผู้อื่น) ด้านความจริง (ความจริงของชีวิต

ธรรมชาติของชีวิต การยอมรับ) และด้านความรู้ (ความรู้เพื่อให้เกิดปัญญาในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความตายและภาวะใกล้ตาย พิธีกรรมทางศาสนา การจัดการอารมณ์ในเรื่องความตาย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง การใช้ชีวิตอย่างมีความหมายและการจัดการเรียนการสอนมรดกศึกษา) ซึ่งใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก หรือ LOVE MODEL” ประกอบด้วย 4 ขั้น ได้แก่ ขั้นที่1 “ขั้นเรียนรู้” (Learning) ใช้กิจกรรมการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความรักและการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข การอภิปราย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเนื้อหาสาระ ขั้นที่2 “ขั้นเปิดใจ” (Openness) ใช้กิจกรรมการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับตนเอง การแสดงความคิดเห็น การเล่าประสบการณ์ การจัดสุนทรียสนทนา การระบายความรู้สึกกับต้นไม้ ลม ฟ้า อากาศ และการบันทึกความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย (Death Journal) ขั้นที่3 “ขั้นเห็นคุณค่า” (Value) ใช้กิจกรรมการฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแสดงความรู้สึกนึกคิด การเขียนคำไว้อาลัยและการฝึกปฏิบัติการสอนมรดกศึกษา และขั้นที่4 “ขั้นเห็นคุณงามความดี”(Excellence) ใช้กิจกรรมการแม่เมตตา การทำสมาธิ การสวดมนต์ การคิด การวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกัน การซักถาม การตั้งคำถาม การแสดงความคิดเห็น และการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความดี ความจริง ความรู้

แบบประเมินความรู้เนื้อหา แบบประเมินความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แบบประเมินความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรดกศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา แบบประเมินความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แบบประเมิน

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบันทึกเทปการสอนมรณศึกษา แบบประเมินความคิดเห็นเกี่ยวเอกสารคำสอนมรณศึกษา และแบบประเมินการติดตามผลหลังการเรียนมรณศึกษาซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้นเอง

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ANOVA ANCOVA MANOVA MANCOVA และสังเคราะห์ตีความและประมวลผลข้อมูลที่ได้ในรูปของความเรียงประกอบ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย สามารถสรุปผลได้ใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทำให้ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก” (Love Model) โดยได้ให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินความตรงตามเนื้อหาและจุดประสงค์ ซึ่ง “รูปแบบความรัก” มีขั้นตอนการเรียนรู้ดังนี้ ขั้นที่ 1 ขั้นเรียนรู้ (Learning) ขั้นที่ 2 ขั้นเปิดใจ (Openness) ขั้นที่ 3 ขั้นเห็นคุณค่า (Value) และขั้นที่ 4 ขั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence)

2. ผลการใช้รูปแบบความรัก (Love Model) ในการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา พบว่า

2.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยความรู้เนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียน แตกต่างกับกลุ่ม

นิสิตนักศึกษาที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษาที่เป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่นิสิตที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน รวมทั้งนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้เรียนและนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐก็มีคะแนนเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างเช่นเดียวกัน

2.2 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 ทั้งนี้กลุ่มผู้เรียนมรณศึกษาได้ระบุว่าเรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแบ่งเมตตา เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องยอมรับและได้รับความรู้เกี่ยวกับความตายในมุมมองทางด้านต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอาวมณเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิตที่มีคุณค่ามีความหมายโดยไม่ประมาท

3. ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรณศึกษา พบว่า นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้ระบุถึงความพึงพอใจที่ได้รับความรู้และประสบการณ์ จากการอภิปราย การบรรยายของอาจารย์และวิทยากร การแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับความรัก การรู้จักและเข้าใจตนเองมากขึ้นจากการสะท้อนความรู้สึก การเล่าประสบการณ์ การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับ

ความตาย การจัดสุนทรียสนทนา กิจกรรมการฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแผ่เมตตา การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีศึกษา การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา สำหรับในปีการศึกษา 2553 มีการบันทึกเทประหว่างการสอนมรณศึกษา และมีการใช้เอกสารคำสอนซึ่งพบว่า ผู้ให้ข้อมูลเห็นด้วยกับการบันทึกเทประหว่างการสอนมรณศึกษาและเห็นว่าเอกสารคำสอนเป็นเอกสารที่ดีด้วย

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา” สามารถอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการเรียนรู้ “รูปแบบความรัก” ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นเรียนรู้ (Learning) ขั้นเปิดใจ (Openness) ขั้นเห็นคุณค่า (Value) และขั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence) เป็นรูปแบบที่สามารถนำไปใช้จัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาได้ เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับความดี ความจริง และความรู้ เพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งรูปแบบนี้ก็ได้ผ่านการประเมินความตรงตามเนื้อหาและจุดประสงค์จากผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งมีการนำไปทดลองใช้กับกลุ่มนิสิตที่เรียนรายวิชามรณศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยส่งผลให้คะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของนิสิตกลุ่มที่เรียนด้วย

“รูปแบบความรัก” มีค่าสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เรียนด้วยรูปแบบนี้

2. ผลการใช้รูปแบบความรัก (Love Model) ในการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

2.1 ด้านความรู้เนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียนรู้ พบว่า

2.1.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยแตกต่างกับกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษาที่เป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากกลุ่มนิสิตที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้รับการจัดการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและผ่านการตรวจสอบคุณภาพความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ซึ่งเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่ดี ในเรื่องการจัดการเรียนรู้ที่ Orlich D.C., et al.⁽⁶⁾ ได้กล่าวไว้ว่า แผนการจัดการเรียนรู้เป็นหัวใจของการจัดการเรียนรู้ การวางแผนการจัดการเรียนรู้นับว่าเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะทำให้มั่นใจว่ากิจกรรมและกระบวนการที่จัดทั้งหมดช่วยสนับสนุนการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้แผนการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษายังได้มีการพัฒนาให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับสภาพการณ์ของผู้เรียนอีกด้วย

ในการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้น ผู้เรียนจำเป็นต้องมีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มีการฝึกปฏิบัติเพื่อให้รู้จักตระหนักรู้ในตนเองและผู้อื่นดังที่ Jossey⁽⁷⁾ ได้ทำการวิจัยเรื่องจิตตปัญญาศึกษาและการพัฒนาเยาวชน ที่พบว่า จิตตปัญญาศึกษาประกอบด้วย การฝึกปฏิบัติ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลตระหนักรู้อย่างมีสติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตระหนักรู้ในตนเองและการรู้ในตนเองเชื่อมโยงกับโลกภายนอก โดยจะต้องฝึกปฏิบัติในเรื่องการฝึกสมาธิ การเคลื่อนไหวและการไตร่ตรองหรือพิจารณาเกี่ยวกับธรรมชาติ ทั้งนี้การฝึกปฏิบัติดังกล่าวจะช่วยส่งผลให้เยาวชนได้พัฒนาตลอดไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ และ Eddy and Alles⁽⁸⁾ ก็ยังได้กล่าวไว้ว่า การสอนมรณศึกษาจำเป็นต้องมีการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องความตาย รู้จักประเมินคุณค่าในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย เพื่อให้เกิดการยอมรับและมีทัศนคติที่ดีและถูกต้อง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น การที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาย่อมทำให้ผู้เรียนมีคะแนนเฉลี่ยความรู้ในด้านเนื้อหาและความรู้ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หลังการเรียนแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษา

2.1.2 นิสิตที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ค่าเฉลี่ย 21.225 และ 20.443 ตามลำดับ) ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากการจัด

กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ที่ติดอยู่แล้ว ส่วนกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นในปีการศึกษา 2553 ซึ่งได้แก่ การบรรยายของวิทยากร การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และการบันทึกเทประหว่างการเรียนการสอนมรณศึกษา อาจจะเป็นการเพิ่มในส่วนของคุณค่าเฉลี่ยความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในด้านความดี ความจริง และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรณศึกษาก็ได้ ดังผลที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้พบว่า คะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของนิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2553 นั้น สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.1.3 นิสิตนักศึกษาในกลุ่มที่ไม่ได้เรียนมรณศึกษา กลุ่มนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและกลุ่มนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยอื่นของรัฐมีคะแนนเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ค่าเฉลี่ย 11.985 และ 11.997 ตามลำดับ) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่า นิสิตนักศึกษาทั้งสองกลุ่มไม่ได้รับการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงทำให้ไม่ได้รับความรู้และประสบการณ์โดยตรง ตลอดจนการไม่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการฝึกปฏิบัติ โดยเฉพาะในเรื่องของการใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เช่น การฝึกสมาธิ การสวดมนต์ การแผ่เมตตา การเขียนบันทึกความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย สุนทริยสนทนา เป็นต้น

2.2 ด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พบว่า

2.2.1 นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาปีการศึกษา 2553 มีคะแนนเฉลี่ยด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงกว่านิสิตกลุ่มที่เรียนในปีการศึกษา 2552 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ค่าเฉลี่ย 21.033 และ 17.667 ตามลำดับ) ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้พัฒนาขึ้นในปีการศึกษา 2553 โดยใช้ “รูปแบบความรัก” และการเพิ่มกิจกรรมการบรรยายของวิทยากร การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา การบันทึกเทประหว่างการเรียนการสอนมรณศึกษา และการมีเอกสารคำสอนที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน ย่อมจะช่วยเพิ่มคะแนนเฉลี่ยความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในด้านความดี ความจริง และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรณศึกษาให้สูงขึ้น

2.2.2 กลุ่มผู้เรียนมรณศึกษาได้ระบุว่าเรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแม่เมตตา เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องยอมรับและได้รับความรู้เกี่ยวข้องกับความตายในมุมมองทางด้านต่างๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอาณัติเกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิตที่มีคุณค่ามีความหมายโดยไม่ประมาท ทั้งนี้ อาจสืบเนื่องมาจากการได้เรียนและได้ฝึกปฏิบัติในกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นได้แก่ การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การแผ่เมตตา การเล่า

ประสบการณ์ การอภิปราย การบรรยายของอาจารย์ การบรรยายของวิทยากร การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีศึกษา การจัดสุนทรีสนทนา การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย และการฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องของความดี ความจริงของชีวิต และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความตาย

การที่ผู้เรียนได้ระบุว่า เรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น มองชีวิตมีค่า และรู้จักแม่เมตตานั่น อาจเนื่องมาจากการแผ่เมตตา การสวดมนต์ การได้ฝึกสมาธิ และการฝึกคิด มีการปฏิบัติกาย วาจา ใจให้เป็นปกติร่วมกับผู้อื่นไม่เบียดเบียนและก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ซึ่งเป็นการรักษาศีล ในการฝึกหัดใจให้มีสมาธินั้นจะช่วยให้เกิด “ปัญญา” ขึ้นได้ ซึ่งจะทำให้มีความรู้ตามความเป็นจริง ดังที่พระพุทธบาท⁽⁹⁾ ตรัสสอนไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ เพราะผู้ที่มิจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามความเป็นจริง”

สำหรับความรู้ที่ผู้เรียนได้รับจากการจัดการเรียนการสอนนั้น ได้แก่ ความหมายของความตายและมรณศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความตายในมุมมองต่างๆ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตาย การจัดการกับอาณัติในเรื่องความตาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความตาย การเตรียมตัวก่อนตาย และแนวทางการสอนมรณศึกษา เป็นความรู้ที่ผู้เรียนได้ระบุว่าได้รับจากการจัดกิจกรรมต่างๆ

ซึ่งความรู้ดังกล่าวก็สอดคล้องแนวคิดของ Corr, et al.⁽¹⁰⁾ ในเรื่องขอบข่ายการสอนมรณศึกษาที่ประกอบด้วย 1) ด้านพุทธิปัญญา อันเป็นความรู้หรือข้อมูลที่เป็นความจริงเกี่ยวกับตาย ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตาย 2) ด้านเจตคติ ที่เกี่ยวกับเรื่อง ความรู้สึก อารมณ์ ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตาย ภาวะใกล้ตาย ความโศกเศร้า และพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย 3) ด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติเมื่อมีการเผชิญต่อความตาย พฤติกรรมทางสังคมเกี่ยวกับความตาย การจัดการอารมณ์เกี่ยวกับความตาย การปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่ในภาวะใกล้ตายและผู้ที่ต้องสูญเสีย และ 4) ด้านคุณค่า ซึ่งแสดงถึงการเห็นถึงคุณค่า ค่านิยมเกี่ยวกับความตายในแต่ละสังคม และวิถีชีวิตของสังคม

3. ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรณศึกษา

ความพึงพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มรณศึกษาพบว่า นิสิตกลุ่มที่เรียนมรณศึกษาทั้งในปีการศึกษา 2552 และปีการศึกษา 2553 ได้ระบุถึงความพึงพอใจที่ได้รับความรู้และประสบการณ์ตลอดจนรู้จักและเข้าใจตนเองมากขึ้นจากการสะท้อนความรู้สึกและความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การแผ่เมตตา การเล่าประสบการณ์ การอภิปราย การบรรยายของอาจารย์ การบรรยายของวิทยากร การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีศึกษา การจัดสุนทรียสนทนา การระบายความรู้สึก การเขียนความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย การเขียนคำไว้อาลัย และการฝึก

ปฏิบัติการสอนมรณศึกษา ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากว่า ผลการสะท้อนความคิดและความรู้สึกจากจิตใจของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนได้มองเห็นตนเองในด้านความรู้สึกนึกคิด ทั้งนี้อาจเป็นผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาโดยใช้ “รูปแบบความรัก” จึงทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ใคร่ครวญจากภายในด้วยตนเอง ดังที่จุฬพล พูลภัทรชีวิน⁽⁵⁾ ได้กล่าวว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นการศึกษาที่เน้นและให้ความสำคัญกับการพัฒนาความตระหนักรู้และการเรียนรู้มิติ/โลกด้านใน (อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ/มุมมองต่อชีวิตและโลก) ของตนเอง ให้คุณค่าในเรื่องการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ อันหมายถึงการสังเกตอย่างมีสติต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของตนเองที่เกิดขึ้นจากการเผชิญกับผู้อื่นและโลกภายนอก ผ่านกระบวนการ/วิธีการและกิจกรรมที่หลากหลาย มีเป้าหมายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานอย่างลึกซึ้งทางความคิดและจิตสำนึกใหม่เกี่ยวกับตนเองและโลก ส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปัญญา มีความรักความเมตตาต่อตนเองและสรรพสิ่งทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ นอกจากนี้ กลุ่มนิสิตผู้เรียนในปีการศึกษา 2553 ก็เห็นด้วยกับการบันทึกเทประหว่างการสอนและเอกสารคำสอนเป็นกิจกรรมและสื่อการสอนที่ช่วยเสริมการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความตั้งใจและเข้าใจในเนื้อหาการเรียนการสอนมากขึ้น ดังผลที่ได้จากการประเมินของผู้เรียน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบ การจัดการเรียนรู้มรดกศึกษาเพื่อสร้างเสริมความ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญา ศึกษา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและ เชิงปฏิบัติดังนี้

1. เชิงนโยบาย

กระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดนโยบาย สถานศึกษา ให้จัดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (รวมทั้งระดับอนุบาลศึกษา) และระดับอุดมศึกษา โดยกำหนดให้สถานศึกษาจัดให้มีการจัดการ เรียนรู้โดยใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตต ปัญญาศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ในรายวิชาต่างๆ ทุกรายวิชา ทั้งนี้เพื่อบรร ลุให้ผู้เรียนเกิด “คุณธรรมนำความรู้” อันจะนำไปสู่ การมีสติและปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอการ ปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552- 2561)

2. เชิงปฏิบัติ

2.1 สถานศึกษาควรดำเนินการตาม นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการโดยจัดให้มีการ จัดการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ ตามแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาเพื่อบรรลุให้ผู้เรียนตระหนักรู้ใน ตนเอง มีสติและปัญญาในการไตร่ตรอง รู้จักคิด มี คุณธรรมเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และ มีชีวิตที่มีความสุข

2.2 ในสถาบันการผลิตครู คุณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ควรจัดให้มีการเรียน การสอนที่ใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เป็น พื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ในทุกวิชา

โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับสุขศึกษา สุขภาพและชีวิต เพื่อให้เกิด “สังคมคุณธรรมนำความรู้” และ “การมี สุขภาพดี” อันจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

2.3 ในการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด จิตตปัญญาศึกษา ควรมีการประเมินผลอย่าง ต่อเนื่อง รวมทั้งให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการเรียน ของตนเองและของเพื่อนด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ โดยใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญา ศึกษา เพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ใน รายวิชาที่เกี่ยวข้องกับ สุขศึกษา สุขภาพ สิ่งแวดล้อม สวัสดิศึกษา ชีวิตและครอบครัว เพศศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากเป็นรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติและความจริงตามวัฏจักรของชีวิตมนุษย์

2. ควรศึกษาการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ โดยใช้ “รูปแบบความรัก” ตามแนวคิดจิตตปัญญา ศึกษา เพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ใน ทุกระดับชั้น ทั้งในระดับอนุบาลศึกษา ประถม ศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

เอกสารอ้างอิง

1. คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราช- บัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด, 2545.
2. ศึกษาธิการ, กระทรวง.สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา. ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาใน

- ทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561). กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, 2552.
3. สุนน อมรวิวัฒน์. "หาทางออกให้สังคมไทย ด้วยจิตตปัญญาศึกษา," เอกสารประกอบการประชุมลงนามความร่วมมือ (MOU) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ชุดโครงการเพิ่มขีดความสามารถของคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์สู่การเป็นสถาบันพัฒนานุเคราะห์ทางการศึกษาที่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) วันที่ 3-5 กุมภาพันธ์ 2552 ณ โรงแรมใบหยก 2 กรุงเทพฯ, 2552: 10-13.
 4. ประเวศ วะสี. แนวคิดเกี่ยวกับจิตตปัญญาศึกษา. [Online]. ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล. ที่มา: <http://www.ec.mahidol.ac.th/aboutus.htm> [วันที่สืบค้น 1 สิงหาคม 2552]
 5. จุมพล พูลภัทรชีวิน. ปฏิรูปการศึกษาครั้งใหม่ ขอหัวใจให้จิตตปัญญาศึกษา ในคอลัมน์จิตวิวัฒน์. มติชนรายวัน. วันเสาร์ที่ 31 มกราคม 2552: 9.
 6. Orlich, D.C., et al. Teaching Strategies: A Guide to Effective Instruction. Boston: Wadsworth, 2010.
 7. Jossey B. Contemplative Education and Youth Development. New Directions for Youth Development, 2008: 101-105.
 8. . Eddy, J. M. and Alles, W. F. Death Education. Missouri: The C.V. Mosby Company, 1983.
 9. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. หลักการทำสมาธิเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สำนักงานมูลนิธิจิตอิมมูนิตี้, 2551.
 10. Orr, C. A., et.al. Death and Dying, Life and Living. (Sixth Edition). California: Wadsworth, 2009.